

Марія ФЕДУНЬ

ДОЛЯ СИНІВ ІВАНА ФРАНКА ТА ЇХ ВНЕСОК У СПОГАДОВУ СПАДЩИНУ ПРО БАТЬКА

У статті переглядаються окремі епізоди із життя синів І.Франка – Петра й Тараса, аналізуються мемуарні портрети, котрі їм належать і в яких повнокровно постає образ батька і як звичайної людини, і як національного подвижника. Авторка вдається також до спогадів онуки письменника – Зеновії Франко, які допомагають сучасникам більше дізнатися про родину українського Мойсея, його вдачу та характер

Народна мудрість гласить, що лише той недаремно прожив життя, хто посадив дерево, збудував будинок та виростив дітей. Безперечно, якщо брати зазначені параметри в контексті суто людського буття, то І.Франко ці завдання виконав. Більше того, в аспекті націєтворення він вибудував цілісний будинок-символ української держави, виплекав і дерево неперевершеної мистецької краси, в якому веселково заграло українське художнє слово, запропонував співвітчизникам своє бачення окремих питань літературознавства. Дослідниками творчого набутку письменника, його непересічної долі були О.Дей, М.Гнатюк, Р.Голод та інші. Чимало вчених послуговувалися і спогадами про Мойсея української нації.

У цій статті хочемо теж звернутися до мемуарної спадщини, котра стосується Каменяря. До цього нас вкотре спонукає насамперед розуміння того, що спогадове надбання українців малодосліджене, а мемуари, в котрих вимальовується особа Франка, потребують систематизації, нового осмислення. Врешті, трапляються серед них і маловідомі пересічному українцеві. Зауважимо, що нами вже були зроблені попередні спроби окреслити постать Каменяря через вітчизняне мемуарне надбання, зокрема, певні думки були висловлені у доповідях "Іван Франко і національна сутність українця", "Постать Івана Франка у світлі мемуарної літератури", котрі виголошувалися впродовж останніх років на щорічних франківських конференціях у Львівському національному університеті імені Івана Франка, а також у статті "Національний струмінь у щоденникових записах та спогадах Марка Черемшини про І.Франка як вияв самобутності письменника"¹. Хоч у пропонованих матеріалах робився акцент на спогадах сучасників про Каменяря, ми не згадували в попередніх дослідженнях мемуарні портрети, виписані синами письменника – Петром і Тарасом, зі сторінок яких постає Франко. І це не випадково, адже стоїмо перед розумінням і особливого значення спогадів синів про батька, і того важкого завдання, котре обрали собі діти, вимальовуючи постать визначного українського письменника і як звичайної людини, і як національного пророка.

---

¹ Див.: Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – Т. VI. – К.: Поліграфічний центр "Фоліант", 2005. – С. 171 - 176.

Приходять вкотре на думку слова У.Кравченко стосовно написання споминів про близьких авторові людей: "...тут бажання стрічаються із трудністю"².

Перш ніж аналізувати спогадові твори Петра і Тараса Франків, треба побіжно зулпитися і на їх біографіях. Серед інших матеріалів у пригоді стане праця "Зеновія Франко (1925 - 1991): Статті. Спогади. Матеріали", що побачила світ у Львові 2003 року. Це видання присвячене пам'яті онуки Івана Франка, а тому цілком логічно вимальовується доля і її самої, яку автор передмови О.Романів слушно назвав "знаковою фігурою нашої трагічної національної доби пізнього тоталітаризму"³. Як засвідчує той же автор, сім'ю Тараса Франка, батька Зеновії, прагнули "утилізувати" більшовики. За висловом професора І.Денисюка, до якого апелює автор цієї ж передмови, системою більшовизму було проведено "Акцію Дніпро": переселивши сім'ю Тараса Франка до Києва, її намагалися використати "у великій імперській політиці десакралізації національних святинь України"⁴, чим пригнічували гідність родини. З-під пера З.Франко вийшло чимало праць мовознавчого характеру, а також спогадів і статей, у яких розкривалися долі обох братів – синів Каменяря: "З життя й творчості Тараса Івановича Франка", "За невідомих обставин", "Петро Франко у вимірах часу" та інші. Отож, із праці авторки "Трохи із своєї біографії" дізнаємося, що Петро Іванович Франко, її стрийку, як називає його сама, був депутатом Верховної Ради, деканом факультету хімії в торгово-економічному інституті у Львові, організував музей Каменяря. Коли ж родина Т.Франка 18 липня 1941 року приїхала у Львів на похорон бабусі, то стурбована дружина Петра Франка сповістила, що його "насилено вивезли в евакуацію", згодом він дав про себе знати по телефону з Києва, але зв'язок обірвався. Як засвідчують сучасники, Петро був евакуйований у групі 11-ти українських діячів до Харкова, а за два дні до зайняття міста німцями їх всіх спалили в клуні.

Цікавий погляд на сина Каменяря у праці "Петро Франко у вимірах часу" охоплює і його письменницьку діяльність. Авторка зазначає, що в Галичині та Наддніпрянщині він був відомий як офіцер-"летун" Січових стрільців, організатор Пласту, для якого написав збірник вправ, як кількарічний голова спортивного клубу "Україна", як учитель руханки (фізвиховання), автор підручника "Шведська руханка", як хімік, автор першої популярної розвідки про теорію відносності (зглядності) Ейнштейна, а після 1929 року – доцент і професор хімії Львівського торгово-економічного інституту, депутат Верховної Ради УРСР, директор Літературно-меморіального музею Івана Франка, котрий сам і організовував (про останнє вже йшлося).

У щойно згадуваній праці З.Франко робить акцент на письменницькій діяльності свого родича (згодом звернемося до його праці "Іван Франко зблизка", котра розкриє нам особу Каменяря). У спогадах З.Франко читаємо: "Немалу роль відіграв і той факт, що йому як синові великого батька вже

² Кравченко У. Уривки спогадів // Жіноча Доля. – Коломия: Накладом редакції "Жіноча доля", 1930. – С. 39.

³ Франко З. Статті. Спогади. Матеріали / Упоряд. і наук. ред. Вальо М.А. / Відп. ред. Крушельницька Л.І. – Львів, 2003. – С. 5.

⁴ Там само. – С. 7.

наперед було відведено місце мемуариста і заздалегідь запрограмоване його сприймання естетичних традицій батька, а не як самобутньої письменницької особистості⁵. Попри те, що син, як письменник, зробив інсценізації повістей "Борислав сміється", "Захар Беркут", поеми "Мойсей", закінчив повість "Борислав сміється", переклав польською мовою поеми "Іван Вишенський" і "Мойсей", його літературна франкіана, як зазначає авторка, не стала визначальною в особистому творчому доробку, а "була скоріше даниною великому батькові". З.Франко констатує: "Франкіана якоюсь мірою зацикловала його індивідуальність"⁶. Тому дослідниця так скрупульозно намагається дати оцінку творчого доробку Петра Франка, починаючи від його драматичних творів. Ми звернемося до спогадової спадщини письменника. Зазначимо, що у згаданому матеріалі називається і твір "Від Стрипи до Дамаску", про який науковець пише: "Повість, яка не є мемуарною, має певні автобіографічні риси"⁷.

Принагідно не можемо обминути увагою оцінки Зеновією Франко того цікавого феномену, яким їй видався (і небезпідставно!) обсяг усієї тогочасної регіональної літератури: "Галицька українська література і далі розвивалась в руслі національних традицій з широко відкритим поглядом на нові течії і напрями світової літератури, тобто, за словами І.Франка, – при національному корінні з інтернаціональним світобаченням. Тому свої молоді пагініці підставляла під подуви західноєвропейських віянь і течій. Підставляла, але бездумно не запозичувала, прислухалась, але сліпо не переймала їх як моду. Все, що йшло від модерного Заходу, слугувало тільки пожитком жанрово-тематичного та мовотворчого її оновлення, давало імпульс для регенерації як знамення еволюції. Жодна з західноєвропейських течій, – декаденство та імпресіонізм, імажинізм, сюрреалізм – не мали в галицькій літературі ні одного безпосереднього їх послідовника і адепта, хоч багато кого таким і називали, і все ж кожен з тих напрямів в його художньо-естетичному втіленні ворушив уяву того чи іншого письменника і націлював на пошуки власних, незаялжених тем і форм їх втілення"⁸. На тлі цих самовиявів, на думку науковця, Петро Франко "розширював тематичні горизонти української літератури". Ми не будемо детально подавати думки авторки стосовно його письменницького надбання, які є доволі цікавими, а лиш звернемося безпосередньо до мемуарного спадку, який репрезентує спогади сина про батька.

Отож, яким постає Каменярь у ретроспекціях найріднішої йому людини? Вимальовується, перш за все, постать звичайної людини, такої близької автору – просто батька. Зі споминів сина довідуємося, що часто діти сиділи в нього на колінах, коли письменник перекладав з німецької мови казки братів Грімм,

⁵ Франко З. Статті. Спогади. Матеріали. – Львів, 2003. – С. 64.

⁶ Там само.

⁷ Там само. – С. 75.

⁸ Там само. – С. 67.

любили слухати, як тато "співав інколи мелодії без слів"⁹, а також частенько вирушали з батьком на прогулянки... Про особливу здатність письменника "ізолюватися" у непербачуваних обставинах писала і Катря Гриневичева: "...я бачила його в дощову днину, коли для тепла працював у спільній кімнаті, на плечі в нього примощувався кіт, а діти довкола бурхливо гралися в індійців"¹⁰.

У спогадах сина знаходимо суто особистісну характеристику І.Франка: ніколи не кутив, був "надзвичайно повздержливий", за висловом сина, у вживанні алкоголю, не був надто балакучим, однак завжди був веселим і привітним тощо.

В інших ретроспекціях І.Франко постає як "основник української туристики"¹¹. На сторінках видання "Іван Франко зблизка" зустрічаємо й коментар редакції, де зазначається, що Каменяр – "великий український мандрівник", а його вірш "В дорогу", покладений на музику композитором Ярославенком, згодом став улюбленим гімном українських пластунів. Принагідно не можемо не зазначити, що й Д.Лукіянович у своїй праці "Я з більшістю" теж веде мову про вагомий внесок Франка в туристичну справу: "Ми вчилися – пустуючи, ішли – співаючи. Хіба ж не для нас Франко ті співанки складав, що їх так чепурно У[країнське П[едагогічне] Т[овариство] у Львові пустило в світ; і з ними повинні були школярі жваво мандрувати..."¹². А про любов письменника до дітей свідчать й рядки споминів А.Чайковського, де йдеться про те, як під час подорожі Франко наспівував його сонним дітям якусь ніжну колісанку...

Пишучи свої спогади про батька, П.Франко зазначає, що іноді звертався за допомогою до брата Тараса, про якого дочка Зеновія згадує так: "Тарас Іванович Франко – другий син в сім'ї Івана Франка. Народився він 9 березня 1889 року, в день 75-х роковин з дня народження Тараса Шевченка. За бажанням батька названий Тарасом. За бажанням матері записаний православним"¹³. У щойно цитованих мемуарах натрапляємо й на криптомемуари Тараса: "Згадував мій тато і такий епізод з того часу. Одного вечора діти, як завжди, за столом готували уроки. У їх кімнату ввійшов батько і, обдумуючи якусь статтю чи вірш, став у задумі розміреним кроком туди й назад розходжувати по кімнаті. Спочатку діти мовчки мирились з тим, а потім Петро, не витримавши, промиририв: "Ну й заходився тато ходити, здалась би Сибір неісходима". Батько почув це, розсміявся і вийшов"¹⁴. Із рядків тих же "пасивних", за термінологією І.Кревецького, мемуарів довідуємося, що в пам'яті батька Зеновії залишилися й переказані батьком картини гоніння на Каменяра, де йшлося про "манекен з подобою Франка, який на реквізитній

⁹ Франко П. Іван Франко зблизка (п'ять портретів). – Львів: накладом Повітового Союзу Кружків Р.Ш. У Львові, 1937. – С. 4.

¹⁰ Гриневичева К. Зустріч з поетом // Перевап. – 2003. – № 2. – С. 159.

¹¹ Франко П. Іван Франко зблизка (п'ять портретів) ... – С. 12.

¹² Лукіянович Д. Я – з більшістю (дев'ять розділів мандрівки). – Львів: Накладом видавництва "Неділя", 1933. – С. 55.

¹³ Франко З. Статті. Спогади. Матеріали. – Львів, 2003. – С. 45.

¹⁴ Там само. – С. 48.

шибениці був підвішений перед вікнами їх мешкання, той постріл з-за рогу вулиці у Франка в момент, коли він вмощувався біля дітей на драбинястому возі, яким мав відправитись на літній відпочинок на село [...], хвороба матері, у якої в результаті нервових потрясінь з'явилися симптоми маніакальної боязні людей і врешті захворювання батька – тимчасова втрата зору"¹⁵. Зате радісними були спомини сина про святкування 25-тилітнього ювілею літературної діяльності видатного письменника.

У статті З.Франко "Життя і праця Тараса Івановича Франка" зустрічаємо чимало деталей, які стосуються талановитого сина Каменяра, наділеного не лише письменницьким хистом, але й аматорськими художніми здібностями. Авторка згадує, що до 100-літнього ювілею І.Франка Тарасом було написано працю "Про батька". Цикл "Оповідань про батька", як назвав доробок сам автор, починається своєрідним заспівом (під назвою "Дивний робітник"), котрий репрезентує нам справжнього Мойсея української нації: "Був середнього росту, а йшов як велетень, не на людську міру ставив кроки, мало хто встигав за ним, а головою сягав хтозна-як високо. Спокійної вдачі, а вибухав, як порох, коли йшлося про добро трудящих, і кидав громи, щоб Русь не спала. Сіяв зерна соціалізму. До війська не взяли за слабкий зір, а бачив краще за інших, з низин далі сягав оком, ніж інші з гори, кризь дим воєнних пожеж доглянув ясний світанок для трудящих. Сам сумирний, а кликав і молодь, і старших до бою. Напрацювався за десятьох, а життя йому було дано лише одне, та й те недовге. Таким був Іван Франко, робітник пера"¹⁶.

До пропонованого автором суцвіття спогадів про батька ввійшли, крім щойно цитованого вступу, такі: "На весіллі", "Чому?", "Страйк у Східниці". Серед них, на наш погляд, лише останнє побіжно стосується Каменяра. А найбільше імпонує освітлення особи І.Франка в першому оповіданні – мемуарному портреті "На весіллі", що оповідає про подію 1909 року. Разом із сином Тарасом письменник вирушає на весілля в Нагуєвичі. По дорозі купує молодяткам подарунок. Не доїхавши до села, відсилає візника назад і йде пішки: "Візок завернув назад до Дрогобича, а ми (син і батько. – М. Ф.) подалися стежками навпростець до Нагуєвичів"¹⁷. Автор зазначає: "Батько, ідучи певно, як на дим, відшукав лісову криничку, де гасив спрагу давним-давно, більш сорока літ тому"¹⁸. Звичайно ж, перед гостиною зав'язується розмова із селянами про те, як жити далі. А на весіллі Франко виголошує вітання. І хоч невелике воно за обсягом, та в ньому Каменяр передбачив майбутнє не лише цієї сім'ї, але всієї України: "...Починаєте нове життя. Здається мені, що не зможете жити так, як ваші предки. Мусите шукати нових доріг. Якщо не можна одному взяти біду за роги, треба пробувати гуртом. Громада – великий

¹⁵ Франко З. Статті. Спогади. Матеріали. – Львів, 2003. – С. 48.

¹⁶ Франко Т. Оповідання про батька / Вінок Івану Франкові. – К.: Радянський письменник, 1957. – С. 573.

¹⁷ Там само. – С. 575.

¹⁸ Там само.

чоловік..."¹⁹. Загалом у цьому оповіданні автор намагався передати не лише приналежність Франка до великого селянського гурту, але і його тонке відчуття родинного вогнища: "Батько був веселий і балакучий, він немов віджив духом і набрався нових сил до подальшої праці"²⁰

Інший мемуарний портрет Т.Франка під назвою "Чому?" передає солідарність І.Франка з прагненнями робітників. На жаль, це оповідання, як і наступне – "Страйк у Східниці", – має виразне ідеологічне забарвлення: на отє питання "чому?" відповідь, за словами автора, дала Велика Жовтнева соціалістична революція"²¹. Коли ж ми, у свою чергу, поставимо питання : "Чому?", то знайдемо на нього відповідь у вже цитованих словах професора І.Денисюка: "Акція Дніпро".

Як бачимо з наведених фактів, сини Каменяря, яким судилося перейти життя у всіх його складнощах і трагедіях, залишили нащадкам і свої краплини-спогади, через котрі ми сьогодні прагнемо збагнути неперевершеного пророка, Мойсея української нації. Чимало цікавих відомостей про родину Франків маємо нині й у споминах онуки Каменяря – Зеновії.

Мария Федунь. Судьба сыновей Ивана Франко и их вклад в наследие воспоминаний об отце.

В статье пересматриваются отдельные эпизоды из жизни сыновей И. Франко – Петра и Тараса, анализируются мемуарные портреты, которые им принадлежат и в которых полнокровно вырисовывается образ отца и как обычного человека, и как национального подвижника. Автор прибегает также к воспоминаниям внучки писателя – Зеновии Франко, которые помогают современникам глубже понять семейный очаг украинского Моисея, его нрав и характер.

Fedun M. Fate of Ivan Franko's sons and their contribution to the recollections inheritance about Father

The separate episodes from the life of Franko's sons (Peter and Taras) are examined in the article. Their memoir portraits and the image of the father as an ordinary man and as a national devotee are analysed here. The author uses the recollections of the writer's grandchild – Zenovija Franko, which help contemporaries understand the family hearth of the Ukrainian Moses, his disposition and character.

¹⁹ Франко Т. Оповідання про батька / Вінок Івану Франкові. – К.: Радянський письменник, 1957. – С. 577.

²⁰ Там само. – С. 578.

²¹ Там само. – С. 681.